

Hertil skal lægges, hvis det f.eks. drejer sig om at konstatere 1792-forordningens betydning, at der allerede (if. tabel V, 2, s. 100), inden den kunne få virkning, var udskiftet ca. 20 landsbyer. Det giver alt for få resterende udskiftninger (fordelt på 4 godser) til at bygge en vurdering af forordningens betydning på, hvis undersøgelsen skal have videre gyldighed.

Men kan man således nære tvivl om den generelle rækkevidde af forfatterens periodiseringsundersøgelser, der prioriterer konjunkturerne over forordningerne, kan man næppe betvivle værdien af hans detailundersøgelser over restanceproblemer, indfæstninger, hoveriafløsning, omkostningerne ved udskiftningerne og disses konkrete varighed og forløb. Altsammen viden som kan komme til nytte i mange sammenhænge. Forfatteren afviser (s. 53), og jeg mener med rette, Thorkild Kjærsgaards tese (I Konjunkturer og afgifter, 1980) om restancerne som en »uofficiel kassekredit ... for bønderne«. Han rejser tvivl (s. 63), nok ligeledes berettiget, om F. Skrubbeltrangs brug (i *Det danske landbosamfund 1500-1800*, 1978) af forsiddelser [alene] som indikator på fæstebøndernes vilkår. Ved hjælp af godsregnskaber og landinspektør J. F. Wesenbergs dagbog kan forfatteren korrigere Claus Bjørns skøn over udskiftningsomkostningerne (ca. 500 rd. for en mellemstor landsby) og fastslå, at prisen (bortset fra udflytning) nærmest lå på det halve for landsbyer med omkring 15 gårde (s. 124). Videre skal nævnes, at han kan bekræfte den opfattelse, som i de senere år har vundet frem, at bøndernes holdning til udskiftningen gennemgående var positiv, og at den modstand, man tidligere har heftet sig ved, retter sig mod formodet konkret uret i forbindelse med udskiftningen, men ikke mod denne som sådan. I øvrigt kan han fastslå, at det i

hvert fald i Middelsom herred var almindeligt at lade bønderne deltage i udskiftningens omkostninger, også før dette ved 1792-forordningen under visse betingelser blev lovligt.

Desværre skæmmes bogen noget af mange sprog- og skrivefejl. Herregården Karmark bliver nogenlunde regelmæssigt til Karmak. Man bør nok ikke forsøge med kryds og boller at analysere en sætning som denne: »Det kan være fristende at tillægge det begyndende frasal i midten af 1790erne årsagen til de mange udskiftninger på dette tidspunkt, men andet end at pege på sammenhæng kan der ikke«. – Man må virkelig begræde den sidste menneskealderers slaphed i danskundervisningen.

Jens Holmgaard

Claus Bjørn: *Frygten fra 1848. Bonde- og husmandsuroen på Sjælland i foråret 1848.* (Landbohistorisk Selskab. Odense 1985). 88,- kr.

I april måned 1848 invaderede bevæbnede skarer bestående af mennesker fra den sjællandske almue en række herregårde, bl.a. Rosendal og Gissel-feld, og gennemsøgte dem for at finde den oprørske hertug af Augustenborg. Skarerne påstod nemlig, at de havde sikre efterretninger om, at hertugen skjulte sig på en herregård på Sjælland. Allerede i Roar Skovmands skildring af begivenhederne i 1848 i bind 11 af Politikens danmarkshistorie får vi omtalt disse begivenheder, og det anføres, at årsagen til invasionerne kun var et påskud for almuens til at give udtryk for social harme og støtte krav om gennemgribende sociale reformer af landbosystemet.

Claus Bjørn har sat sig for at se nærmere på disse begivenheder og deres baggrund og præsenterer i den foreliggende velskrevne bog resultaterne af sine undersøgelser. Med baggrund i den

trykte brevsamling af politiske breve fra 1840'erne, en række specialer fra Københavns Universitet og egen forskning i en lang række sjællandske lokalarkiver giver Claus Bjørn en detaljeret skildring af disse og en række lignende begivenheders faktiske forløb og efter-spil i form af reformer og myndigheder-nes reaktion på optøjerne.

Gennem en indledende generel skil-dring af tidsbaggrunden i 1848 påvises det, at der i de herskende klasser i Dan-mark i 1840'erne generelt var en angst for, at en social revolution skulle bryde ud, og at denne angst forstærkedes gen-nem efterretningerne om februar-revo-lutionen i Paris 1848. Endvidere påvi-ses det, hvorledes Bondevennernes sel-skab og dets talerør Almuevennen i marts 1848 gennem opråb, petitioner og krav om samfundsmæssige foran-dringer aktivt bidrog til at øge presset på den nye konge og hans enevældige regering. Det fremgår, at denne faktor er væsentlig at få med i opfattelsen af martsdagene 1848 ved siden af de kø-benhavnske akademikere, borgere og håndværkere, når dannelsen af marts-ministeriet skal forklares.

Det er forfatterens tese, at urolighe-derne på Sjælland i april/maj måneder 1848 skal ses som en forlængelse af den tradition for passiv/aktiv modstand i den danske landbobefolkning mod magthaverne, som han mener at have konstateret i 1700-tallets Danmark i sin bog fra 1981 *Bonde, Herremand, Kon-ge*, hvoraf det fremgår, at det fælles or-ganisationsgrundlag for modstand og protester var at finde i landsbyfælles-skabets lavsorganisationer. En sam-menhæng kan også findes i det forhold, at tærskelen for anvendelse af fysisk vold var ganske høj for den danske almue såvel i 1700-tallet som i 1848, i modsætning til f.eks. »la grande peur« i Frankrig i 1789. Dog er der i 1848 kommet det nye element ind, at mod-

standsbevægelsen mod magthaverne i stigende grad er blevet til en bevægelse ledet af og for de ringest stillede af landbefolkningen, husmands- og inder-steklassen. Den sidstnævnte erkendelse var dog nok kommet klarere frem i fremstillingen, hvis begreberne bonde-politik, bondebefolkning og bonde var blevet anvendt entydigt, nu anvendes de i flæng om såvel landbefolkningen i almindelighed som gårdmandsklassen i snæver forstand. Det hovedkrav, som urolighederne i foråret 1848 virkelig gjaldt, viste sig hurtigt at være en rimelig pengeafløsning af husmandshove-riet, og det er da også dette krav, som i den følgende tid søges løst af de enkelte godsejere, af martsministeriet med den provisoriske lovgivning af 27. maj 1840 samt af rigsdagen med lovene af 4. juli 1850. Det er naturligvis vanskeligt at påvise i hvor høj grad, de spontane uroligheder i 1848 i virkeligheden var styret af en politisk organisation, men fremstillingen sandsynliggør på grund-lag af stærke indicier, at urolighederne i høj grad må have været styret og til dels organiseret af den radikale del af bestyrelsen i Bondevennernes selskab og af Almuevennens redaktion. Alligevel får man fornemmelsen af, at forfatteren anser de herskende klassers frygt i 1848 for overdrevet og urolighederne for at have været ret harmløse netop på grund af de få tilfælde af fysisk vold. Flere gange nævnes protestaktionen på Gie-segaard, hvor de protesterende hus-mænd blev spurgt om, hvad de kræve-de, hvorpå det hele fusede ud med, at en enkelt af dem stod frem og krævede et nyt brønddæksel. Udgangen på de enkelte uroligheder er dog snarere ud-tryk for en dygtig, psykologisk reaktion på optøjerne fra magthavernes side end for en svag kampvilje hos de aktione-rende. Det er nok i høj grad et spørgs-mål, om ikke de traditionsbærende træk, som kan føres tilbage til gård-

mandsaktionerne i 1700-tallet, må vige i vurderingen af urolighedernes baggrund til fordel for væsentlige nye udviklinger i perioden 1800 til 1848. Regimet og kongen stod ikke mere så stærkt i 1830'erne og 40'erne i landbefolkningens øjne som i slutningen af 1700-tallet. Den stigende nød og elendighed efter Napoleonskrigene, for landbefolkningen vel mest mærkbart under landbrugets afsætningskrise 1818-28, sammenholdt med den stærkt voksende landarbejderklasse, havde undergravet tilliden til regime og konge. Hertil kommer det oprør mod regimet, som vækkelsesbevægelsens kamp mod statskirken reelt var. Det eneste vellykkede oprør mod statsmagten i den nyere Danmarkshistorie. Andre forhold kunne tilføjes, som bevirkede, at urolighederne i 1848 havde en grundlæggende anden karakter end de fra 1700-tallet fremførte. Den veloplagte skildring af bonde- og husmandsurolighederne på Sjælland i 1848 er imidlertid et glimrende supplement til vor viden om de kræfter, der skubbede Danmark ind i juni-grundlovens statsamfund, og den giver et godt grundlag for at forstå realiteterne bag den alliance af godsejere og husmænd mod gårdmændene, som var D. G. Monrads hovedbevæggrund til så indædt at kæmpe for at få den almindelige stemmeret ind i den nye forfatning.

Finn Stendal Pedersen

– *men størst er kærligheden*. Eline Boises erindringer fra midten af forrige århundrede. Udgivet af Anna, Elin, Gudrun og Jutta Bojsen-Møller og Birgitte Haarder. (Gyldendal, 1985). 432 + 32 sider. 198,- kr.

I påsken 1856 følte den 42-årige præstekone i Vilstrup (i Sønderjylland) døden nærme sig, efter at en »brystsyege« i længere tid havde generet hende. Det meste af familien var bortrejst, hun

havde intet at læse i og blev træt af at sy – »så vil jeg da i sådanne tider more mig med at genkalde i min erindring hele mit tidligere liv«. Præstekonen var Eline Boisen, født Heramb (1813-1871).

Hun skriver selv i sin indledning, at »det vil vist næppe blive for andre end for mig selv« (s. 11); senere giver hun dog udtryk for, at hendes efterkommer vil kunne lære af hendes optegnelser: »... dog var dette kun en svag begyndelse til de 13 pinlige år, som jeg hellere rev ud af mit liv end optegnede dem – hvis der ikke også var begivenheder af så storartet natur, at de helst af alt måtte overgives mine børnebørn til eftertanke og advarsel – som også til trøst og opvækkelse ...« (s. 156).

Denne opfordring har 5 tipoldedøtre fulgt. Desværre er det ikke originalmanuskriptet, der er udgivet. Det er nemlig forsvundet sammen med de gamle breve, Eline Boisen støttede sin hukkommelse på. Udgivelsen bygger i stedet på en afskrift, som imidlertid ikke kan være fuldstændig, da traditionen fortæller, at Eline Boises mand og en af døtrene destruerede dele af erindringerne straks efter hendes død. Endvidere har udgiverne kortet erindringerne ned til ca. halvdelen, hvilket er synd og skam – uanset hvad begrundelsen har været – for de mange sider er spændende og fascinerende læsning.

Det kan i denne forbindelse undre en smule, at udgiverne – når der er foretaget så store udeladelser – ikke har fjernet nogle af de gentagelser, der dukker op: for eksempel historien om Søren Kierkegaards billedbibel, som gives i to ikke helt ens versioner (s. 110 og s. 132). Til gengæld skal de roses for deres gode og grundige noteapparat, samt for at have forsynet bogen med tidstavle, slægtstavler og ikke mindst personregister (som her kaldes navne-register).